

TERAPINĖS JURISPRUDENCIJOS GALIMYBĖS LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE: KALTININKO IR NUKENTĖJUSIO ASMENS SUSITAIKYMO ATVEJIS

ILONA MICHAILOVIČ

<https://orcid.org/0000-0001-6292-1508>

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedros docentė

Socialinių mokslų (teisė) daktarė

Saulėtekio al. 9, 10222 Vilnius

El. paštas ilona.michailovic@tf.vu.lt

UGNĖ JAKAITYTĖ

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

vientisųjų dieninių studijų 4 kurso studentė

Saulėtekio al. 9, 10222 Vilnius

El. paštas ugne.jakaityte@tf.stud.vu.lt

ĮVADAS

Terapinė jurisprudencija (toliau – ir TJ) yra tarpdisciplininė mokslo kryptis, kurios tikslas – išsiaiškinti, kaip neigiamas teisės taikymo poveikis galėtų būti sumažintas, o terapijos poveikis – sustiprintas (Justickis ir kt., 2012; Yamada, 2021). Teismo procesas dažnai pagilina jau egzistuojantį konfliktą, sustiprina paties konflikto keliamus neigiamus išgyvenimus. Šiame straipsnyje terapinės jurisprudencijos kontekste siekiama apžvelgti teisės turinio dalykus, apmąstant terapinę ir antiterapinę „teisinio kraštovaizdžio“ (teisinių taisyklių ir procedūrų) bei teisėjų, advokatų ir kitų profesionalių teisinio proceso dalyvių vaidmens praktinį poveikį (Wexler, 2016).

Terapinės jurisprudencijos tikslai gali būti įgyvendinami pasitelkiant alternatyvius ginčų sprendimo būdus, tarp jų – kaltininko ir aukos mediaciją (susitarimą) tarpininkaujant nešališkam ir neutraliam mediatoriui – tarpininkui. Nors Lietuvos baudžiamieji įstatymai mediacijos nereglamentuoja, yra nustatytas mediacijos elementų turintis institutas – atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiam asmeniui susitaikius (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 38 straipsnis).

Tai formalus taikos sudarymas, nedalyvaujant nešališkam ir neutraliam mediatoriui (tarpininkui), kurio dalyvavimas baudžiamajame procese nereglamentuotas (Michailovič, 2022). Lietuvos baudžiamajoje justicijoje egzistuojanti galimybė su nusikalstama veika susijusį konfliktą spręsti taikiai, siekiant atkurti nukentėjusiojo ir nusikalstamą veiką padariusio asmens tarpusavio santykius, dar labai ribota. Trūksta teisinio mediacijos paslaugos baudžiamajame procese reglamentavimo (Michailovič, 2019).

Terapinės jurisprudencijos tematikos aktualumą ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu mastu įrodo tarptautiniuose dokumentuose rekomenduojamos ir daugelyje pasaulio šalių plėtojamos mediacijos kaip atkuriamojo teisingumo (toliau – ir AT) formos baudžiamajoje justicijoje tendencijos (Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2018)8; Europos Tarybos Ministrų Komiteto Venecijos deklaracija, 2021). Taigi TJ principams ir jų praktiniam integravimui skiriama vis daugiau dėmesio, TJ judėjimas natūraliai tampa tarptautiniu. Tiek Jungtinėse Amerikos Valstijose, kuriose pirmiausia suformuluotos TJ idėjos, tiek kitose valstybėse dirbama kuriant gerąją praktiką, kurią taikant būtų geriausiai įgyvendinami TJ principai kaltininko ir aukos susitarimo kontekste (Wexler, 2016).

Šiame straipsnyje pateikiami empirinio tyrimo, atlikto siekiant iširti, ar kaltininko ir nukentėjusio asmens susitaikymo – mediacijos elementų turintis institutas Lietuvos baudžiamajoje justicijoje padeda įgyvendinti terapinės jurisprudencijos idėjas bei iššūkius¹, rezultatai. Tyrimas apėmė 100 teismų sprendimų, priimtų 2018–2022 metais baudžiamosiose bylose dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiam asmeniui susitaikius pagal BK 38 straipsnį, analizę.

1. TERAPINĖ JURISPRUDENCIJA VS ATKURIAMASIS TEISINGUMAS VS TRADICINĖ BAUDŽIAMOJI JUSTICIJA

Tiek terapinė jurisprudencija, tiek atkuriamasis teisingumas priskiriami (Daicoff, 2005) prie visa apimančio teisės judėjimo (angl. *Comprehensive Law Movement*) vektorių, pabrėžiant siekį didinti emocinę, psichologinę individų ir bendruomenių, dalyvaujančių teisiniuose procesuose, gerovę (Johnsen, Robertson, 2016; Grybauskaitė, Jakaitytė, 2023). Tradicinė baudžiamoji justicija orientuota į kaltininką, jo kaltę, reabilitacijos perspektyvas, procesines teises ir garantijas, bet toli gražu ne į nukentėjusįjį

1 Šis straipsnis parengtas pagal tyrimą, atliktą Vilniaus universiteto Teisės fakultete 2023 m. liepos 5 d. – rugpjūčio 31 d., vykdant vasaros mokslinės praktikos projektą „Terapinės jurisprudencijos iššūkiai Lietuvos baudžiamajoje justicijoje: kaltininko ir nukentėjusio asmens susitaikymas“. Tyrimo vadovė dr. Iona Michailovič, vykdytoja Ugnė Jakaitytė. Projektą finansavo Lietuvos mokslo taryba, finansavimo sutarties Nr. S-SV-23-135.

(Dancig-Rosenberg, Gal, 2014), o atkuriamasis teisingumas ir terapinė jurisprudencija, atvirkščiai, – nukreipia dėmesį į nukentėjusio asmens padėtį. Taip pat pripažįstama, kad terapinė jurisprudencija iš esmės yra metodas. Nors ir orientuota į tikslus, ji veikiau yra tam tikra prizmė arba požiūris, kurį pasitelkus analizuojami teisiniai reiškiniai (Wexler, 2019). Atkuriamuoju teisingumu, priešingai, labiau orientuojamasi į konkrečias, praktikoje taikomas priemones (Johnsen, Robertson, 2016).

Atkuriamojo teisingumo srityje svarbiausias yra nukentėjusiojo ir kaltininko (Rossner, 2019), o baudžiamojoje justicijoje – valstybės ir kaltininko santykis. Pabrėžtina, kad TJ požiūris dėl itin plataus apibrėžimo gali būti pritaikomas iš esmės visiems santykiams, kylantiems baudžiamajame procese. TJ ir AT koncepcijos išsivystė iš šiuolaikinės baudžiamosios justicijos analizės, požiūrio į ją kaip į nepakankamai humanišką ir dažnai neveiksmingą procesą (Wexler, Margetic, 2021). Be to, TJ galėtų tapti paskata imtis reformuoti tam tikrus baudžiamosios justicijos sistemos elementus: „<...> jei teisėjai ir kiti teisininkai būtų jautresni ir žinotų, kokių terapinių ar antiterapinių pasekmių jų žodžiai, veiksmai ir sprendimai gali sukelti žmonėms, be to, būtų tinkamai to mokomi, vien tai padarytų didelį poveikį baudžiamosios justicijos sistemai, ji taptų emociškai intelektualesnė“ (Wexler, 2012).

BK 38 straipsnio nuostatos yra terapinio teisės modelio (angl. *Therapeutic Design of the Law*) pavyzdys. Vis dėlto vien tokio teisės modelio neužtenka, – svarbu, kad teisę taikantys asmenys taikytų terapinės jurisprudencijos principus. Tai būtų antroji terapinės jurisprudencijos – teisės taikymo dimensija (angl. *Therapeutic Application of the Law*) (Wexler, 2021). Remiantis užsienio autorių moksliniais tyrimais, terapinės jurisprudencijos principai gali būti įgyvendinami tam tikrais būdais: atsiprašymo (Parks, Larkin, 2022; Jones, 2014; Rossner, 2014; Daicoff, 2013), atleidimo (Rossner, 2014; Daicoff, 2013), pagarbos kaltinamajam ir nukentėjusiajam, atjautos ir empatijos (Hueston, 2021; Hopkins, Bartel, 2021). Atliekant šiame straipsnyje aprašomą tyrimą ir buvo siekiama išsiaiškinti, kokie konkretūs BK 38 straipsnio taikymo aspektai galėtų padėti įgyvendinti terapinės jurisprudencijos idėjas. Teoriškai BK 38 straipsnis gali būti pasitelkiamas siekiant įgyvendinti terapinės jurisprudencijos principus, taigi, norint įsitikinti, ar Lietuvoje tai yra daroma, buvo įvertinta ir šiuo požiūriu išanalizuota 100 bylų sprendimų dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 38 straipsnį.

2. TEISMŲ PRAKTIKOS ANALIZĖ

Tyrimo duomenų paieškai naudotos atviros prieigos duomenų bazė LITEKO ir „Infolex“ teisinių duomenų bazė, kuriose kaupiami nuasmeninti įvairaus pobūdžio teismų sprendimai. Tyrimui pasitelkti pastarųjų penkerių metų (2018–2022 m.) teismų spren-

dimai (100 bylų). Atliekant tyrimą buvo sudaryta bylų sprendimų kodavimo schema. Remiantis nuasmenintų bylų sprendimų duomenimis, kodavimo schemoje atsispindėjo šie veiksniai: teisinė sprendimo priėmimo forma (nuosprendis ar nutartis); kaltininko socialinė demografinė charakteristika (lytis, pilietybė, išsilavinimas, šeimtinė padėtis, darbinė padėtis, teistumas); nukentėjusiojo socialinė demografinė charakteristika (lytis); kaltininko ir nukentėjusiojo santykių pobūdis; nusikalstamos veikos aplinkybės, veikos kvalifikavimas, asmens blaivumas; susitaikymo aplinkybės, teismo argumentai pagrindžiant atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės; skirtos baudžiamojo poveikio priemonės ir jų skyrimo argumentai; išvelgti probleminiai aspektai. Atliekant baudžiamųjų bylų sprendimų analizę tapo akivaizdi nevienoda teismų praktika nuasmeninant duomenis. Dažnai visi socialiniai ir demografiniai kaltininko duomenys būna pažymėti žyma „duomenys neskelbtini“, todėl tyrimui svarbius duomenis tenka rinkti iš nuosprendžio, remtis jame nurodytais liudytojų parodymais ir pan.²

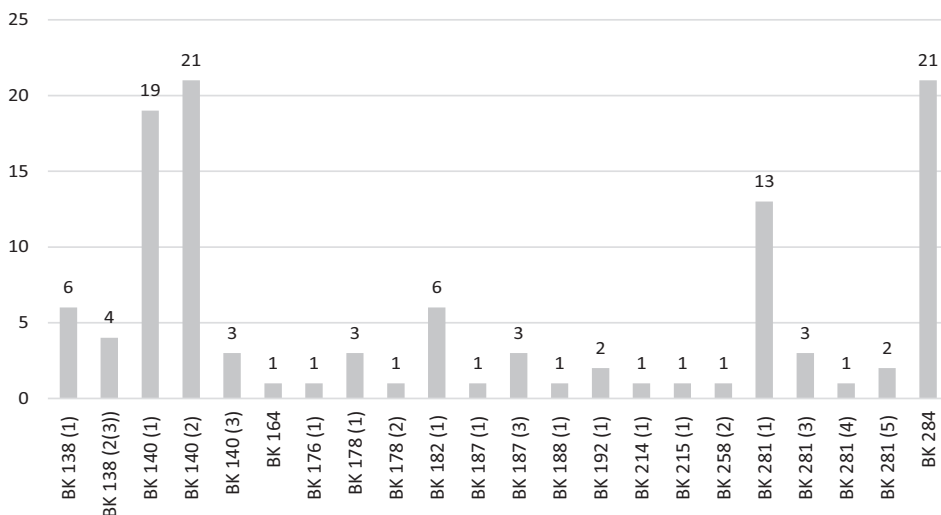
Analizuojant teisiųjų socialines demografines charakteristikas pirmiausia paaiškėjo, kad 100 išanalizuotų bylų nusikalstamas veikas padarė 109 asmenys. Iš jų 93 (85 proc. visų kaltininkų) buvo vyrai, 15 (14 proc.) – moterys ir vienas juridinis asmuo. Absoliuti dauguma kaltininkų (83 proc.) buvo Lietuvos Respublikos piliečiai (juridinis asmuo registruotas Lietuvos Respublikoje), 1 kaltininkas – Egipto Arabų Respublikos pilietis, 1 – Kongo Demokratinės Respublikos pilietis. 16-os asmenų duomenų

2 Iš viso 2018–2022 m. buvo priimti 1 489 sprendimai, priskirti teismo procesinių sprendimų baudžiamosiose bylose 1.1.6.3 kategorijai: Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko (BK 38 str.). Iš jų 3 bylų sprendimai buvo priimti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir 4 – Lietuvos apeliacinio teismo. Kitų teismų priimti bylų sprendimai, siekiant užtikrinti tolygų praktikos tyrimą visoje Lietuvos teritorijoje, buvo atrinkti pagal apygardas. 100 sprendimų atrinkta pagal tai, kiek procentų iš 1 482 sprendimų buvo priimta konkrečioje apygardoje veikiančiuose teismuose. Taigi tyrimui buvo atrinkti 26 Vilniaus apygardoje veikiančių teismų sprendimai, 34 Kauno apygardoje veikiančių teismų sprendimai, 11 Klaipėdos apygardoje veikiančių teismų sprendimų, 20 Šiaulių apygardoje veikiančių teismų sprendimų ir 9 Panevėžio apygardoje veikiančių teismų sprendimai. Kiekvienos apygardos teismų sprendimai buvo atrenkami atsitiktine tvarka, atsižvelgiant į sprendimus priėmusius teismus (Klaipėdos apygardoje analizuojamu laikotarpiu priimta 10,73 proc. visų BK 38 straipsnio taikymo sprendimų, todėl analizuojami 11 Klaipėdos apygardos teismų sprendimų. Klaipėdos apygardoje veikia Klaipėdos apygardos, Klaipėdos apylinkės, Plungės apylinkės ir Tauragės apylinkės teismai. Klaipėdos apygardos teisme priimta 0,95 proc., Klaipėdos apylinkės teisme – 4,52 proc., Plungės apylinkės teisme – 3,71 proc., o Tauragės apylinkės teisme – 1,55 proc. visų BK 38 straipsnio taikymo analizuojamu laikotarpiu sprendimų. Tyrimui atrinkti 1 Klaipėdos apygardos teismo, 4 Klaipėdos apylinkės teismo, 4 Plungės apylinkės teismo ir 2 Tauragės apylinkės teismo sprendimai). Taip pat atrenkant sprendimus buvo stengiamasi atsižvelgti į jų priėmimo metus, siekiant, kad tyrimas apimtų apylygi skaičių bylų sprendimų, priimtų kiekvienais tyrimo laikotarpio metais. Iš viso išanalizuoti ir koduoti 103 bylų sprendimai, o tyrimui atrinkti 100 sprendimų (97 nuosprendžiai ir 3 nutartys). 3 nutartys ir 4 nuosprendžiai priimti apeliacinės instancijos teismų, todėl kartu kaip sudedamoji dalis buvo analizuojami pirmosios instancijos teismo nuosprendžiai (du pirmosios instancijos teismų nuosprendžiai nei LITEKO, nei „Infolex“ sistemoje nebuvo prieinami). Iš 100 išanalizuotų bylų sprendimų po 22 buvo priimta 2018 m. ir 2019 m., 17 – 2020 m., 18 – 2021 m., 21 – 2022 m.

apie pilietybę pateikta nebuvo arba jie buvo nuasmeninti. Iš visų kaltininkų dauguma (87 proc.) buvo neteisti, 9 proc. teistumas buvo išnykęs, o 4 proc. buvo teisti.

Aptariant nusikalstamas veikas padariusius fizinius asmenis (N = 108) apibūdinančius duomenis pažymėtina, kad, vertinant išsilavinimą, 35 proc. asmenų buvo įgiję vidurinį arba specialųjį vidurinį išsilavinimą, 17 proc. – pagrindinį, 8 proc. – profesinį išsilavinimą, po 6 proc. – 8, 9, 10 arba 11 klasių ir (ar) aukštąjį išsilavinimą. 1 proc. kaltininkų buvo įgiję aukštesnįjį išsilavinimą; 27 proc. atvejų duomenų apie teisiųjų išsilavinimą nepateikta. Analizuojant šeimines padėtis išaiškėjo, kad dažniausiai – 39 proc. atvejų kaltinamieji buvo nesusituokę, 27 proc. – susituokę, 16 proc. – išsituokę, 2 proc. – našliai, duomenų apie šeimines padėtis nepateikta 16 proc. atvejų. Išanalizavus darbinę padėtį apibūdinančius duomenis, gauti rezultatai: 52 proc. atvejų – dirbantys, 38 proc. atvejų – nedirbantys, 7 proc. dirbo pagal individualiosios veiklos ar verslo liudijimą; duomenų, apibūdinančių darbinę padėtį, nebuvo pateikta 3 proc. analizuotų atvejų. Be to, 39 proc. nedirbančių asmenų bylų sprendimuose buvo apibūdinti kaip įregistruoti Užimtumo tarnyboje.

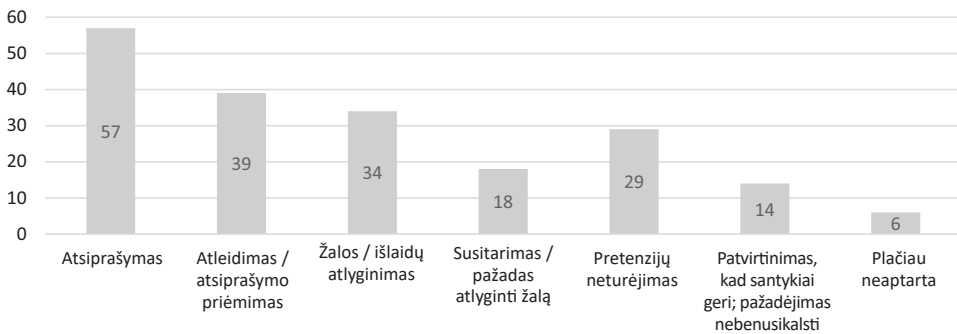
Tiriant, kokių nusikalstamų veikų padarymo atvejais dažniausiai buvo taikytas BK 38 straipsnis, gauta duomenų, kad kone pusė (46 proc.) išanalizuotų bylų sprendimų buvo dėl padarytos smurtinio pobūdžio nusikalstamos veikos (BK 138, 140 straipsniai). Kone penktadalyje (18 proc.) išanalizuotų sprendimų padaryta veika buvo kvalifikuota kaip viešosios tvarkos pažeidimas (BK 284 straipsnis), 16 proc. atvejų padarytos veikos kelių transporto eismo saugumui (žr. 1 pav.). Taip pat beveik pusės (47 proc.) kaltininkų veikos buvo padarytos jiems esant neblaiviems.

1 pav. Nusikalstamų veikų skaičius ir jų kvalifikavimas pagal Lietuvos BK (N = 100)

Analizuojant nukentėjusiųjų socialines demografines charakteristikas ir kaltininkų bei nukentėjusiųjų santykių pobūdį pastebėta, kad iš viso 100 išanalizuotų bylų nuo nusikalstamų veikų nukentėjo 122 asmenys. Iš jų 70 (57 proc.) buvo vyrai, 45 (37 proc.) – moterys ir 7 (6 proc.) – juridiniai asmenys. Dažniausiai nukentėjusieji ir kaltininkai buvo tarpusavyje nepažįstami (44 proc. atvejų). 9 proc. atvejų kaltininkas ir nukentėjusysis buvo pažįstami iš matymo, 19 proc. atvejų asmenys buvo pažįstami, o 28 proc. atvejų nusikalstamos veikos padarytos artimoje aplinkoje. Konkretizuojant atvejus, kai nusikalstamos veikos padarytos artimoje aplinkoje, galima pabrėžti, kad 44 proc. atvejų kaltinamasis ir nukentėjusysis buvo esami arba buvę sutuoktiniai arba sugyventiniai, 20 proc. atvejų nukentėjusieji – kaltininkų vaikai, 18 proc. atvejų – jų tėvai, 9 proc. kaltininkai ir nukentėjusieji buvo broliai (seserys), 9 proc. atvejų teisiamuosius ir nukentėjusiuosius siejo patėvių ir įvairių ryšys.

Tyrimo metu taip pat buvo analizuotos susitaikymo aplinkybės. Nors kiekvienoje byloje šios aplinkybės skiriasi, analizuojant duomenis buvo įmanoma atrinkti dažniausiai pasitaikiusius susitaikymo aplinkybes iliustruojančius veiksmus: atsiprašymas, atleidimas, atsiprašymo priėmimas, žalos atlyginimas, susitarimas atlyginti žalą, pretenzijų kaltininkui neturėjimas, patvirtinimas, kad šalių santykiai geri, pažadėjimas nebeusikalsti (žr. 2 pav.). Kartais vienoje byloje gali būti beveik visi nurodyti susitaikymo elementai; įprastai tokių aplinkybių būna nurodyta 1–3.

2 pav. Susitaikymo aplinkybės analizuotose bylose (N = 100)

Taip pat buvo išanalizuoti duomenys apie baudžiamojo poveikio priemonių (toliau – ir BPP) skyrimą atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 38 straipsnį. Daugiau nei pusei teisiamųjų (58, arba 53 proc.) jokių BPP nebuvo skirta (70 proc. iš šių atvejų BPP neskyrimas nebuvo argumentuotas). Kitiems 51 teisiamajam buvo skirtos 55 baudžiamojo poveikio priemonės: 25 kartus (22 proc. atvejų) buvo skirta įmoka į nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondą, 16 kartų (14 proc. atvejų) – įpareigojimas dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose, 7 kartus (6 proc. atvejų) – turto kon-

fiskavimas, 5 kartus (5 proc. atvejų) – nemokami darbai, 2 kartus (2 proc. atvejų) buvo uždrausta naudotis specialiaja teise.

3. KAI KURIE PROBLEMINIAI BYLŲ ASPEKTAI

Analizuojant tyrimo rezultatus tikslinga aptarti kai kuriuos, mūsų nuomone, probleminius bylų aspektus, susijusius su teismų argumentavimu sprendimuose taikant BK 38 straipsnį, teismų atsizvelgimą į šalių jėgų (dis)balansą, BPP skyrimą atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiam asmeniui susitaikius ir kt.

Teisinis argumentavimas taikant BK 38 straipsnį. Dauguma išanalizuotų teismų sprendimų pagal BK 38 straipsnį pasižymi gana šablonišku argumentavimu, tik trumpai pagrindžiant BK 38 straipsnio 1 dalies sąlygų buvimą. Teismų sprendimuose galima rasti frazių, kurios skirtingų teisėjų surašytuose nuosprendžiuose ar nutartyse kartojasi. Pasitaikė atvejais, kai to paties teisėjo surašytuose sprendimuose atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės argumentacija žodis į žodį sutampa, pakeistas tik atleidžiamo nuo baudžiamosios atsakomybės asmens vardas. Be to, ir teismų argumentacija sprendimuose, priimtuose dėl skirtingo pobūdžio veikų, iš esmės nesiskiria, tarkim, dažnai smurto artimoje aplinkoje atvejais vartojami tie patys argumentai, kaip ir turtinių nusikalstamų veikų padarymo atvejais. Tam tikros argumentavimo struktūros vartojimas ar šabloninių frazių įterpimas pats savaime nėra blogas dalykas, bet su terapinės jurisprudencijos *individualizavimo principu* tai nesuderinama (Lynch, Perlin, 2020, pabrėžta autorių). Aptariamajame kontekste atkreiptinas dėmesys į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išsakytą poziciją, kad teisinės valstybės ir teisingumo principai suponuoja tokį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip pasyvus bylų proceso stebėtojas, ir teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas).

Kartu verta atkreipti dėmesį ir į teismo formuluotes, darančias su terapinės jurisprudencijos principais. Antai byloje teismas nurodė: „M. J. nors ir buvo praeityje teista, tačiau teistumas yra išnykęs, kitų nusikalstamų veikų nėra padariusi, todėl *teismas tiki*“ (pabrėžta autorių), jog ji ateityje nedarys naujų nusikalstamų veikų“ (bylos Nr. 1-91-351/2019). Gali atrodyti smulkmena, bet žodžiai „teismas tiki“ terapinės jurisprudencijos prasme yra tinkamesni negu formali frazė „teismas turi pagrindo manyti“. Tokia išvada daroma pirmiausia remiantis vadinamųjų „problemų teismų“ (angl. *problem solving courts*) patirtimi (Daicoff, 2013).

Svarbus ir **(ne)atsizvelgimas į gilumines problemas, galbūt nulėmusias nusikalstamos veikos padarymą**. Terapinė jurisprudencija yra orientuota į problemų spren-

mą, o „priemonės veiksmingumas padidėja suvokus pagrindines problemų atsiradimo priežastis“ (Hueston, 2021). Žinoma, nuasmeninti teismų sprendimai neleidžia spręsti apie giluminius tarpasmeninius konfliktus, kaltinamųjų asmenybių ypatumus ir panašius galimus nusikalstamo elgesio veiksnius, visgi analizuotuose teismų sprendimuose išimtinai kalbama apie alkoholio vartojimo problemą. Remiantis atliktu tyrimu galima teigti, kad kone pusė (47 proc.) atleistųjų nuo baudžiamosios atsakomybės savo nusikalstamos veikos padarymo metu buvo neblaivūs. Kita vertus, pabrėžtina, kad Lietuvoje teismai iš esmės neturi galimybės atleisdami asmenis nuo baudžiamosios atsakomybės atsižvelgti į alkoholio vartojimo problemą kitaip, negu tik pasirinkdami patikėti kaltinamųjų pažadais nebevartoti alkoholio. Įpareigoti gydytis nuo alkoholizmo, jei asmuo sutinka, teismai gali skirdami laisvės apribojimo bausmę. Pilnamečio asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atveju BK 67 straipsnyje numatytos priemonės nesuteikia galimybės teismui padėti spręsti alkoholio vartojimo problemą. Tik smurtinių veikų padarymo artimoje aplinkoje atvejais teismai gali skirti įpareigojimą dalyvauti smurtinių elgesį keičiančiose programose (BK 67 straipsnio 2 dalies 9 punktas, 72² straipsnis). Aptariamajame kontekste teigiamai vertintinas Lietuvos Respublikos Seime 2023 m. rugsėjo 8 d. įregistruotas BK 72² straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, kuriame numatyta šiame BK straipsnyje išplėsti BPP skyrimo galimybes (Nr. XIVP-3066).

Pasitaikė ir situacijų, kai teismas nuosekliai ir išsamiai argumentavo savo sprendimą atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. Antai teismas atsižvelgė į tai, kad nagrinėjamas jau ne pirmasis kaltinamojo smurto prieš savo tėvą atvejis (jau prieš tai buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už analogišką veiką to paties nukentėjusiojo atžvilgiu), argumentuodamas BPP (nemokamų darbų ir dalyvavimo smurtinių elgesį keičiančioje programoje) skyrimą. Iš analizuojamo nuosprendžio susidarė įspūdis, kad esminis veiksnys, lemiantis teisiamojo smurtinių elgesį prieš tėvą, buvo alkoholio vartojimas. Į šį aspektą dėmesį atkreipia pats kaltinamasis, „pasižadantis atsisakyti alkoholio ir nebesmurtauti, nuo įvykio vakaro alkoholio nevartojantis visiškai“. Toks atvejis, kai kaltininkas pats atkreipia dėmesį į problemą ir, atrodo, noriai imasi veiksmų spręsti problemas, o teismas nuosprendyje teigiamai įvertina kaltininko motyvaciją keistis, taip pat, manytina, atitinka terapinės jurisprudencijos principus ir gali daryti terapinį poveikį nusikaltusiam asmeniui, nukentėjusiajam ir jų šeimos nariams (bylos Nr. 1-422-633/2021).

(Ne)atsižvelgimo į šalių jėgų disbalansą teismų sprendimuose konstatuojant asmenų susitaikymą problema gali kilti smurto artimoje aplinkoje atvejais, taip pat tais atvejais, kai akivaizdus kaltininko ir aukos amžiaus skirtumas. Dažnai terapinės jurisprudencijos ir atkuriamojo teisingumo instituto – mediacijos taikymo smurto artimoje aplinkoje atvejais praktika sulaukia kritikos dėl neigiamo poveikio smurto artimoje aplinkoje intervencijoms, nes dėl to padidėja prievartos, įtakos darymo nuken-

tėjusiesiems rizika (Johnsen, Robertson, 2016). Dar didesnis nesuderinamumas būna tais atvejais, kai nukentėjusieji yra kaltinamųjų nepilnamečiai vaikai, visiškai materialiai priklausomi nuo kaltinamųjų, be to, priešingai nei subrendę asmenys, neturintys galiybės, pavyzdžiui, nutraukti santykius su smurtavusiu asmeniu.

Verta atkreipti dėmesį į bene trumpiausią, lakoniškiausią iš visų analizuotų nuosprendžių: sūnus kambaryje lovoje gulintis savo motinai sudavė ne mažiau negu 4 smūgius į galvos sritį, motinai dėl galvos sumušimo ilgesnį nei 10 dienų laikotarpį buvo sutrikdyta sveikata. Vis dėlto motina teigia, kad „nieko tokio neįvyko, tiesiog sūnus ją pastūmė ir ji nugriuvusi susižalojo. Sūnui jokių pretenzijų neturi, prašo jo nebausti“ (bylos Nr. 1-246-1046/2018). Viena vertus, visa tai atrodo kaip labai žmogiškas, natūralus motinos gerumas suvokus, kad jos vaikui gresia baudžiamoji atsakomybė. Vis dėlto kyla klausimas, ar visiškai formali susitaikymo pagal BK 38 straipsnį procedūra yra tinkama tokiems atvejams spręsti, nedalyvaujant profesionaliam nešališkam mediatoriui? Šiuo konkrečiu atveju klausimas buvo išspręstas greitai ir paprastai, prieštaros tarp šalių nekilo, o iš itin trumpo nuosprendžio neįmanoma suprasti, ar tai buvo pirmas tokio pobūdžio įvykis. Taigi remiantis atlikta bylų analize manytina, kad susitaikymas pagal BK 38 straipsnį, remiantis atlikta bylų analize, nėra pati tinkamiausia priemonė smurto artimoje aplinkoje problemai spręsti.

Bene ryškiausiai terapinės jurisprudencijos nebuvimo atvejį iliustravo atvejis, kai skaitant nukentėjusios ir liudytojų parodymus buvo akivaizdu, kad šeimoje smurtaujama tikrai ne pirmą kartą, o smurto daroma žala yra menkinama (nukentėjusios motina ikiteisminio tyrimo metu parodo, kad tėvas sudavė dukrai per galvą, bet to nevertina kaip smurto ir kaltina brolių, neva jis jos dukrą „nuteikinėja“). Tokie situacijoje atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės susitaikius kaltinamajam gali sudaryti nebaudžiamumo įspūdį, ypač dėl to, kad teismas net nepaskyrė asmeniui įpareigojimo dalyvauti smurtinį elgesį keičiančioje programoje, argumentuodamas, kad „nukentėjusioji gyvena šeimoje, negauta duomenų, jog šios atžvilgiu P. R. netinkamai elgiasi“ (bylos Nr. 1-270-503/2021). Verta paklausti, ar galimas smurtas prieš nepilnametę dukrą, dėl kurio baudžiamoji byla pasiekė teismą, nėra laikytinas netinkamu elgesiu?

Dažniausiai jėgų disbalanso problema yra keliami, kaip minėta, mediacijos smurto artimoje aplinkoje atvejais, bet šis reiškinys būna akivaizdus ir kitomis aplinkybėmis. Vienas iš tokių atvejų – esant dideliame asmenų amžiaus skirtumui. Kai viena pusė yra jaunesnė už kitą, o vyresnioji pusė turi daugiau patirties ir žinių, pastaroji gali tai panaudoti prieš jaunesniąją (Holland, 2023). Analizuota situacija pasirodė įdomi TJ požiūriu. Įprastai bylose pagal BK 284 straipsnį kaltinami jauni, dažnai neblaivūs asmenys, konfliktuojantys su panašaus amžiaus asmenimis, o šios bylos kaltinamasis – subrendęs žmogus, kuris viešojoje vietoje, kitų asmenų akivaizdoje, smurtavo prieš gerokai jaunesnį vaikina. Gali kilti klausimas, – ar jų susitaikymas nebuvo nulemtas tam tikro spaudimo, daromo vyresnio asmens,

kuris prieš tai su jaunesniu nukentėjusiuoju (galbūt be jokios priežasties) elgėsi agresyviai, ir pats nukentėjusysis pripažino kaltininko bijojęs (bylos Nr. 1-879-880/2019)? Iš nuosprendžio, deja, to įvertinti neįmanoma. Manytina, kad tokiose situacijose pasiekti susitaikymo susitarimą reikėtų taikant mediaciją ir dalyvaujant specialiai mokytam nešališkam tarpininkui, priešingu atveju terapinis tokios priemonės poveikis gali kelti abejonių.

Taigi **tarpininkavimo procedūrai reikalingas trečiojo, neutralaus asmens tarpininkavimas**, bet kol kas remiantis atlikta bylų sprendimų analize galima teigti, kad susitaikymas pagal BK 38 straipsnį įgyvendinamas labai įvairiai, – dažniausiai užtenka, kad asmenys patvirtintų susitaikymą protokolu, taikos sutartimi ar teisiama jame posėdyje. Be to, ir pats susitaikymo procesas vyksta ne teismo salėje, teisiama jo posėdžio metu asmenys įprastai tik patvirtina esą susitaikę, taigi neaišku, kaip šis procesas vyko iš tikrųjų. Dėl to pats atsiprašymo elementas gali netekti savo svarbaus terapinio poveikio. Pripažįstama, kad atsiprašymas daro stiprų moralinį poveikį (Parks, Larkin, 2022), tai svarbus būdas parodyti nukentėjusiam asmeniui pagarbą ir užuojautą. Terapinį poveikį atsiprašymas daro ir nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui. AT šalininkų teigimu, atsiprašydamas nusikaltimą padaręs asmuo gali palengvinti savo kaltės jausmą ir kitas neigiamas emocijas, kurių jam pačiam sukelia jo nusikalstama veika padaryta žala. Taigi atsiprašymas yra viena iš pagrindinių TJ ir AT koncepcijų (Jones, 2014).

Verta aptarti **baudžiamojo poveikio priemonių (ne)skyrimą atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 38 straipsnį**. Remiantis teismų praktika, „BK 67 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad pilnamečiam asmeniui, atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės BK VI skyriuje numatytais pagrindais, gali būti skiriamos baudžiamojo poveikio priemonės. Šių priemonių paskyrimu siekiama įgyvendinti bausmės paskirtį, tame tarpe sulaukyti asmenį nuo nusikalstamų veikų darymo, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą“ (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-14-511/2018).

Atliktos teismų praktikos analizės duomenimis, daugiau nei pusei kaltininkų jokios BPP nebuvo paskirtos. Klaipėdos apygardos teismas 2020 m. sausio 23 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A36-361/2020 nurodė, kad BK 38 straipsnio „netinkamą taikymą gali lemti ir tai, jog, kaltininką atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės šiuo pagrindu, yra apskritai neskiriamos baudžiamojo poveikio priemonės“. Neskiriant įpareigojimo dalyvauti smurtinį elgesį keičiančioje programoje smurtinių nusikalstamų veikų padarymo atvejais iš esmės akcentuojamas atsitiktinis veikų pobūdis, pozityviai vertinamas kaltininko elgesys iki ir po veikos padarymo, jo asmenybė. Atskirais atvejais atsižvelgiama ir į kitus aspektus, pavyzdžiui, kaltininkų sveikatos būklę, pačių nukentėjusiųjų elgesį kaltinamųjų atžvilgiu ir pan. Antai „teismas sprendžia, kad kaltinamajam neskirtina baudžiamojo poveikio priemonė – dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose, nes teisiama jo posėdžio metu matėsi, kad kaltinamasis D. Ž. jau suprato smurto pavartojimo pasekmes, labai gailėjosi“ (bylos Nr. 1-773-496/2021).

Žinoma, kai kuriuose analizuotuose teismų nuosprendžiuose pasitaikė gilesnio argumentavimo, dėl ko reikia skirti įpareigojimą dalyvauti smurtinį elgesį keičiančioje programoje, pavyzdžiui: „Nors kaltinamasis ir nukentėjusioji teigia, kad tai pirmas smurto pavartojimo artimoje aplinkoje atvejis, bylos duomenys tam prieštarauja (nukentėjusiosios nurodymas, jog atleidžia „paskutinį kartą“, metimas ne tik kėdės, bet ir indo, taip pat akmens 10–13 d.), todėl jis įpareigotinas dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose (Lietuvos BK 67 str. ir 72-2 str.)“ (bylos Nr. 1-1795-471/2018).

Gana dažnai tais atvejais, kai nusikalstama veika padaryta vartojant smurtą, buvo paskirta BPP įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą (13 atvejų iš 24 šios BPP skyrimo atvejų). Pavyzdžiui: „Kadangi nusikalstama veika padaryta smurtaujant, todėl kaltinamajam R. G. skirtina baudžiamojo poveikio priemonė – įmoka į nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondą (BK 67 straipsnio 2 dalies 6 punktą)“ (bylos Nr. 1-141-586/2021). Ši BPP neretai skiriama BK 281 straipsnio taikymo atvejais, ypač kai nėra skiriamas uždraudimas naudotis specialiąja teise vairuoti kelių transporto priemones. Pasitaikė ir keli (3) atvejai, kai įmoka į nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondą buvo skirta turtinių nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų padarymo atvejais.

Reikėtų aptarti ir **TJ elementus atskirais analizuotų bylų atvejais**. Tyrimo duomenimis, bylose dėl kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimo (BK 281 straipsnis) pastebimi tam tikri tipiniai bruožai, kurie lemia, kad susitaikymas pagal BK 38 straipsnį daro terapinį poveikį, o jei didesnio terapinio poveikio neįtampa, bent jau nėra sukeliama neigiamų psichologinių padarinių: asmenys įprastai tokiais atvejais būna nepažįstami ir pasibaigus teisiniams procesams santykių toliau nepalaiko; nukentėjusiesiems tokiais atvejais svarbiausia yra gauti žalos atlyginimą, jie nėra suinteresuoti kaltinamojo nubaudimu; padarytas nusikaltimas yra neatsargus, dėl to ir veikos pavojingumas mažesnis. Tokiais atvejais, kai žala jau atlyginta (tai įprastai padaro draudikai), nebelieka kliūčių, dėl kurių BK 38 straipsnio taikymas asmenims susitaikius būtų nepagrįstas. Panašias išvadas galima daryti ir tais atvejais, kai nagrinėjamos turtinių nusikalstamų veikų (BK 178, 182, 187 ar 188 straipsniai) ar viešosios tvarkos pažeidimų (BK 284 straipsnis) bylos, – tyrimo duomenimis, ir šiais atvejais esminis nukentėjusiųjų interesas dažniausiai būna tik gauti žalos atlyginimą.

Analizuojant teismų sprendimus aptikta atvejų, kai galima įžvelgti terapinės jurisprudencijos elementų poveikį atleidžiant jauno amžiaus asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. Remiantis analizuotos bylos duomenimis, veika (neatsargus turto sugadinimas) buvo atsitiktinio pobūdžio, nulemta neatsakingo, bet nesunkiai paaiškinamo jauno asmens elgesio. Be to, pats nukentėjusysis parodė žinąs, kad kaltininkas vargingai gyvena, todėl ėmėsi „socialinio projekto“, t. y. duodavo jaunuoliui įvairių darbų ir pan., kaltinamąjį iki šiol galėjo apibūdinti teigiamai, todėl po įvykio „buvo didelis nusivylimas, kad šitaip pasielgė“. Nukentėjusysis parodė nesiekęs, kad kaltininkas būtų teisiamas, jam svarbu tik

žalos atlyginimas (bylos Nr. 1-38-834/2020). Tikėtina, kad atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės šioje situacijoje yra naudingesnis vertinant tiek terapinės jurisprudencijos požiūriu, tiek apskritai atsižvelgiant į jaunuolių nusikalstamo elgesio ypatumus.

Atkreiptinas dėmesys į viename nuosprendyje pateiktą teismo argumentaciją, atitinkančią TJ idėjas. Kaltinamasis prieš tai buvo nuteistas už tris mažamečio išžaginimus, penkis mažamečio seksualinius prievartavimus ir jaunesnio negu šešiolikos metų asmens tvirkiniimą. Tokios veikos iš karto sukuria itin neigiamą įspūdį apie kaltinamąjį. Vis dėlto teismas pateikė išsamų argumentavimą, kodėl laiko kaltinamojo teistumą išnykusiu, taip pat nurodęs, kad kaltinamojo laisvės atėmimo už seksualinius nusikaltimus bausmė iš esmės buvo atlikta priverstinai jį gydant Rokiškio psichiatrijos ligoninėje. Teismas, be kita ko, nurodydamas, kad vadovaujasi teisingumo ir protingumo principais, išaiškino, kad kaltinamojo padėtis negali būti bloginama dėl to, kad teismo procesinio sprendimo priėmimas užtruko ilgą laiką, taigi reikia skaičiuoti asmens teistumą ne nuo 2015 m. lapkričio 6 d., kai buvo priimtas teismo nuosprendis, įforminantis kaltinamajam paskirtos bausmės atlikimą, o nuo 2011 m. liepos 1 d., kai kaltinamasis faktiškai atliko jam teismo paskirtą laisvės atėmimo bausmę, taip suteikdamas galimybę šioje situacijoje taikyti BK 38 straipsnį. Veika, kuria kaltinamas šis asmuo, – fizinio skausmo sukėlimas pilnamečiam sūnui, buvo padaryta kaltininkui ir nukentėjusiajam būnant neblaiviams, tarpusavio konflikto metu. Nukentėjusysis su kaltinamuoju susitaikė, jam atleido, šalys parodė, kad šiuo metu jų santykiai geri. Taigi aiškėja, kad šioje situacijoje atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės negalėtų pakenkti vienai iš šalių ar baudžiamosios teisės saugomoms vertybėms. Be to, teismas atkreipia dėmesį į dabartinę kaltinamojo psichinę sveikatą ir atsižvelgia į teismo psichiatrijos ekspertizės rezultatus, – nenustatyta, jog kaltinamasis šiuo metu dėl psichikos būsenos būtų pavojingas visuomenei, jį netikslinga perduoti specializuotai sveikatos priežiūros įstaigai (bylos Nr. 1-180-1054/2022). Teismas, mūsų nuomone, aiškiai ir argumentuotai parodo, kodėl vertina, kad kaltinamasis ateityje nedarys naujų nusikalstamų veikų, todėl toks sprendimas, manytina, atitinka terapinės jurisprudencijos idėjas, visų pirma – pagarbos kaltinamajam, stigmatizacijos nebuvimo ir atsižvelgimo į individualią situaciją principus.

IŠVADOS

1. Atliekant teismų praktikos analizę buvo siekiama išsiaiškinti, kokie konkretūs BK 38 straipsnio taikymo aspektai galėtų įgyvendinti terapinės jurisprudencijos idėjas. Tyrimo duomenimis, terapinės jurisprudencijos principai gali būti įgyvendinami atsiprašymo, atleidimo, pagarbos kaltinamajam ir nukentėjusiajam, atjautos bei empatijos būdais.

2. Nors įpareigojimas dalyvauti smurtinį elgesį keičiančioje programoje taikytinas smurto artimoje aplinkoje atvejais, ši baudžiamojo poveikio priemonė tokiais atvejais buvo skiriama retai. Kai smurtas vartojamas dėl negebėjimo suvaldyti emocijų, dalyvaujant smurtinį elgesį keičiančiose programose įgyti įgūdžiai leistų padėti spręsti problemą iš esmės, todėl ši priemonė padarytų gerokai didesnę terapinį poveikį nei, pavyzdžiui, įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą. Lietuvos baudžiamojoje teisinėje sistemoje nėra daug priemonių, orientuotų į giluminių nusikalstamą elgesį lemiančių problemų sprendimą, todėl tikslinga kiek įmanoma labiau išnaudoti egzistuojančias galimybes.
3. Atlikta teismų praktikos analizė parodė, kad kaltininko ir nukentėjusio asmens susitaikymo atvejais reikalingas trečiojo, neutralaus asmens (tarpininko) dalyvavimas. Tyrimas patvirtina iš ankstesnių Lietuvos mokslinių diskusijų išplaukiančią prielaidą, kad verta teisiškai reglamentuoti mediacijos taikymą Lietuvos baudžiamojoje justicijoje. Tai leistų labiau atsižvelgiant į nusikalstamo elgesio priežastingumą ne tik sudaryti įvairesnių, abiem konfliktuojančioms pusėms tinkamesnių susitarimų, bei ir užtikrinti nusikalstamos veikos kaltininko ir nukentėjusio asmens jėgų balanso palaikymą įvairių susitarimų atvejais.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai ir jų projektai

- Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendumu. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014 (1992-11-30).
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741.
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2018 m. spalio 3 d. rekomendacija CM/Rec(2018)8 „Dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose“.
- Europos Tarybos teisingumo ministrų 2021 m. gruodžio 14 d. deklaracija dėl atkuriamojo teisingumo vaidmens baudžiamosiose bylose (Venecijos deklaracija).
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 8, 13, 18, 25, 27, 30, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 47, 48, 52, 54, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 72(1), 72(2), 74, 75, 76, 82, 84, 85, 87, 89, 90, 92, 93, 97, 98, 243 ir 244 straipsnių pakeitimo bei Kodekso papildymo 5(1), 40(1), 58(1), 72(5), 72(6), 72(7), 72(8) ir 72(9) straipsniais įstatymo projektas. Registruota 2023-09-08, Nr. XIVP-3066.

Specialioji literatūra

- Daicoff, S. (2013). Apology, Forgiveness, Reconciliation, & Therapeutic Jurisprudence. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, 13, p. 131–180.
- Grybauskaitė, D., Jakaitytė, U. (2023). Terapinė jurisprudencija – kelias pasitikėjimo teise link mediacijos atvejais. Priimta publikuoti Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Studentų mokslinės draugijos leidinyje *Teisės mokslo pavasaris 2023*.

- Hopkins, A. and Bartels, L. (2021). Paying Attention to the Person: Compassion, Equality, and Therapeutic Jurisprudence. Iš: Stobbs, N., Bartels, L. and Vols, M. (2021). *The Methodology and Practice of Therapeutic Jurisprudence*. Carolina Academic Press. Kindle Edition.
- Hueston, J. H. (2021). The Compassionate Court: Reforming the Justice and Outside. *Court Review*, 57(2), p. 108–119.
- Johnsen, P. and Robertson, E. (2016). Protecting, Restoring, Improving: Incorporating Therapeutic Jurisprudence and Restorative Justice Concepts into Civil Domestic Violence Cases. *University of Pennsylvania Law Review*, 164 (6), p. 1557–1586.
- Jones, M. C. (2014). Can I Say I'm Sorry: Examining the Potential of an Apology Privilege in Criminal Law. *Arizona Summit Law Review*, 7(3), 563–[iv].
- Justickis, V., Valickas, G., Voropaj, K. (2012). Terapinė jurisprudencija: naujas požiūris į nusikaltimo auką. *Socialinių mokslų studijos*, 4(4), p. 1645–1663.
- Lynch, A. and Perlin, M. L. (2020). „I See What Is Right and Approve, But I Do What Is Wrong”: Psychopathy and Punishment in the Context of Racial Bias in the Age of Neuroimaging. *Lewis & Clark Law Review*, Vol. 25 (2).
- Michailovič, I. (2022). Mediacijos (sutaikymo) smurto artimoje aplinkoje atvejais galimybės Lietuvoje. *Kelyje su Konstitucija*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Moksl. red. B. Sudavičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 220–236.
- Michailovič, I. (2019). XXI amžiaus aukų teisių viktologija. *Teisės viršenybės link*. Recenzuotų mokslo straipsnių rinkinys. Moksl. red. B. Sudavičius. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, p. 181–194.
- Parks, W. and Larkin, C. J. (2022). Unlocking Apology's Potential in Resolving Disputes. *Colorado Lawyer*, 51(7), p. 20–28.
- Rossner, M. (2019). Restorative Justice, Anger, and the Transformative Energy of Forgiveness. *International Journal of Restorative Justice*, 2(3), p. 368–388.
- Wexler, D. B. (2016). Getting Started with the Mainstreaming of Therapeutic Jurisprudence in Criminal Cases: Tips on How and Where to Begin. *Revisita Espanola de Investigacion Criminologica*, 1(14), p. 1–12.
- Wexler, D. B. (2021). The DNA of Therapeutic Jurisprudence. Iš: Stobbs, N., Bartels, L., Vols, M. (2021). *The Methodology and Practice of Therapeutic Jurisprudence*. Carolina Academic Press. Kindle Edition.
- Yamada, D. C. (2021). Therapeutic Jurisprudence: Foundations, Expansion, and Assessment. *University of Miami Law Review*, 75(3), p. 660–750.

Teismų praktika

- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. Byla Nr. 12/2010-3/2013-4/2013-5/2013 dėl kaltinimo keitimo teisme.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. vasario 13 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-14-511/2018.
- Alytaus apylinkės teismo Alytaus rūmai. 2021 m. birželio 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-47-297/2021.
- Klaipėdos apylinkės teismo Klaipėdos rajono rūmai. Nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-141-586/2021.

- Marijampolės apylinkės teismo Vilkaviškio rūmai. 2021 m. balandžio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-422-633/2021.
- Marijampolės apylinkės teismo Vilkaviškio rūmai. 2021 m. gegužės 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-270-503/2021.
- Panevėžio apylinkės teismo Panevėžio rūmai. 2018 m. vasario 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-246-1046/2018.
- Plungės apylinkės teismo Skuodo rūmai. 2022 m. gegužės 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-180-1054/2022.
- Šiaulių apylinkės teismo Kelmės rūmai. 2021 m. balandžio 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-773-496/2021.
- Šiaulių apylinkės teismo Kelmės rūmai. 2018 m. lapkričio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1795-471/2018.
- Tauragės apylinkės teismo Šilutės rūmai. 2019 m. kovo 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-91-351/2019.
- Vilniaus regiono apylinkės teismo Širvintų rūmai. 2019 m. birželio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-879-880/2019.
- Vilniaus regiono apylinkės teismo Vilniaus rajono rūmai. 2020 m. vasario 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-38-834/2020.

Kiti šaltiniai

- Holland, E. (2023). When a Power Imbalance Exists: Identifying a Power of Imbalance. Prieiga per internetą <https://www.adrtimes.com/when-a-power-imbalance-exists/>
- Wexler, D. and Margetic, S. M. I. (2021). Overcoming Myopia in RJ and TJ. Prieiga per internetą <https://mainstreamtj.com/2021/11/27/overcoming-myopia-in-rj-and-tj/>